ATLASUL LINGVISTIC AUDIOVIZUAL AL BUCOVINEI (ALAB) – PROBLEME ALE ELABORĂRII CHESTIONARULUI

FLORIN-TEODOR OLARIU, VERONICA OLARIU,
LUMINIȚA BOTOȘINEANU

1.1. Cercetările de geolingvistică românească au cunoscut, începând cu anii 2000, o nouă etapă de dezvoltare, caracterizată, în principal, prin cooptarea tehnologiei informației în procesul de redactare a atlaselor lingvistice, ca urmare a unor proiecte ştiinţifice în care specialiştii informaticieni şi lingvişti şi-au propus ca, printr-o colaborare susținută, să pună la punct aplicații informatice care să eficientizeze şi, mai ales, să optimizeze editarea acestor lucrări de cartografie lingvistică. Ca rezultate concrete în acest sens, există la ora actuală pe teren românesc două programe informatice dezvoltate de echipe mixte de cercetare (informaticieni şi dialectologi), după cum urmează: a) o primă aplicație realizată la Iaşi, sub forma unei colaborări între membri ai Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide" şi ai Institutului de Informatică Teoretică, care este utilizată, începând cu anul 2005, la redactarea NALR. *Moldova şi Bucovina*; recent, prin implicarea cercetătorilor de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti" din Bucureşti, acest proiect informatic a fost reconfigurat pentru a permite redactarea asistată de calculator a *Atlasului lingvistic al dialectului aromân* şi, în perspectivă, a volumelor din *Atlas Linguarum Europae*, proiect ştiinţific de primă importanță pentru lingvistica europeană a cărui coordonare este asigurată, începând cu anul 2004, de prof. univ. dr. Nicolae Saramandu[1]; b) a doua aplicație, concepută de o echipă româno-canadiană de la Universitatea din York, Canada, a fost folosită inițial de dialectologii români din centrul academic clujean pentru redactarea NALR. *Crişana*, fiind preluată la ora actuală de echipa de cercetători responsabilă pentru redactarea *Atlasului lingvistic român. Graiurile dintre Morava, Dunăre şi Timoc* (ALR – MDT), în scopul editării informatizate a acestei recente lucrări de cartografie lingvistică românească sud-dunăreană[2].

[1] Pentru detalii, cf. Apopei *et al.* 2017.

[2] Pentru o perspectivă mai cuprinzătoare asupra procesului de informatizare a cartografiei lingvistice româneşti pot fi consultate şi lucrările Urițescu 2014, Olariu, Olariu 2014, Bejinariu *et al*. 2016, Bejinariu, Olariu 2017.

FD, XXXVII, Bucureşti, 2018, p. 99–113

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

1.2. Un nou stadiu în implicarea tehnologiilor informaționale în elaborarea lucrărilor româneşti de cartografie lingvistică îl constituie proiectul *Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei* (ALAB), primul atlas lingvistic multimedia românesc, a cărui echipă redacțională şi-a propus să documenteze şi, ulterior, să prezinte în format interactiv diversitatea etnolingvistică din zona Bucovinei. Cercetările în această direcție au început în anul 2010 şi până la ora actuală au fost finalizate anchetele în 10 localități din cele 34 de puncte estimate a forma rețeaua finală a atlasului, rezultatele acestor prime anchete fiind deja prezente pe site-ul proiectului (http://www.philippide.ro/alab/index.html).

Pe lângă dimensiunea multimedia, ce ține în special de *forma* de prezentare a materialului dialectal, latura inovativă a proiectului include două componente ce vizează *conținutul* atlasului: a) studierea, în fiecare localitate, pe lângă variația diatopică, şi a variației diastratice, prin structurarea anchetei pe două paliere de vârstă: peste 60 de ani şi până în 35 de ani (*variația diageneraționalã*) şi prin includerea în cercetare a *variației diasexuale* (bărbați vs. femei); b) realizarea unei baze complexe de date a proiectului care să conțină, pe lângă materialul lingvistic obținut cu ajutorul Chestionarului şi al interviurilor semi-directive dedicate obiceiurilor calendaristice şi celor familiale, şi o arhivă de documente scrise în registru dialectal (scrisori, cărți poştale, însemnări personale etc.). Punerea în practică a acestei strategii integrate de documentare a variației etnolingvistice din zona amintită conferă proiectului ALAB statutul de proiect-pilot pe teren românesc în direcția dezvoltării unei geolingvistici multidimensionale[3], în acord cu cele mai recente direcții de cercetare din domeniu la nivel internațional.

Dacă dorința de a inova în domeniu, pe care membrii echipei ALAB şi-au asumat-o cu toată convingerea, este pe deplin justificată în actualele condiții epistemice internaționale, nu mai puțin importantă pentru configurarea proiectului a fost păstrarea legăturii cu tradiția românească în cercetarea de profil, acest fapt fiind, de altfel, o constantă în redactarea atlaselor lingvistice româneşti, materializată prin două aspecte: a) preluarea, de la o generație de atlase la alta (WLAD–ALR–NALR/ALRR), a rețelei de puncte din lucrările anterioare; b) includerea, pe cât posibil, a întrebărilor din chestionarele atlaselor mai vechi în chestionarele lucrărilor mai noi. Această strategie metodologică are ca principală justificare posibilitatea de urmări inclusiv sub aspect temporal evoluția limbii române (*variația diacronică*), pe lângă cea la nivel teritorial (*variația diatopică*), pentru care atlasele lingvistice au fost, de altfel, concepute, prin compararea răspunsurilor obținute la aceleaşi întrebări la o distanță de aproximativ patru decenii, cât s-au scurs între ancheta ALR şi cea a proiectului NALR/ALRR.

[3] Thun 2000.

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

În ceea ce priveşte proiectul ALAB, aceleaşi principii au stat şi la baza proiectării sale, respectiv menținerea rețelei de puncte din proiectul NALR (punctele din zona Bucovinei) şi redactarea Chestionarului ALAB prin preluarea unor întrebări din Chestionarul NALR sau chiar din Chestionarul ALR, care nu au fost incluse în Chestionarul NALR. În ceea ce urmează vom detalia principalele puncte ale strategiei folosite la redactarea Chestionarului ALAB.

2. Pentru că până în acest moment au existat două etape în dezvoltarea proiectului ALAB (ALAB I: 2010–2013 şi ALAB II: 2015–2017), chestionarul final a fost redactat pornindu-se de la Chestionarul NALR, la care s-a adăugat experiența câştigată în redactarea Chestionarului ALAB I. Luarea ca punct de pornire a Chestionarului NALR a avut la bază, aşa cum precizam şi mai sus, intenția de a realiza un atlas lingvistic care să ofere un material lingvistic comparabil cu cel obținut în cadrul seriilor anterioare – ALR şi NALR –, acest lucru urmând să faciliteze cercetările de dialectologie istorică în cadrul arealului lingvistic avut în vedere. Dacă pentru pentru prima etapă, ținându-se cont de statutul ALAB de proiect-pilot pentru geolingvistica românească, au fost reținute 126 de întrebări selectate doar din secțiunea *Curtea* a Chestionarului NALR, pentru Chestionarul ALAB II s-a hotărât extinderea ariei tematice a întrebărilor, prin preluarea unui număr cât mai mare din capitolele prezente în Chestionarul NALR, şi anume: *Casa*; *Curtea*; *Agricultura*, *legumicultura*; *Pomicultura*; *Hrană*; *Îmbrăcăminte şi încălțăminte*; *Timpul*, *fenomene atmosferice*.

Principalul criteriu de selecție a fost relevanța lingvistică a răspunsurilor obținute în ancheta NALR, concretizată prin prezența termenilor documentați în secțiunea de „Hărți" a NALR. *Moldova şi Bucovina*, vol. I–V (ultimul volum aflat încă în stadiu de manuscris). În acest sens, am plecat de la premisa că termenii 'cartografiați' – prezenți, aşadar, pe hărțile atlasului – au probat în ancheta NALR o variabilitate lingvistică (lexicală şi/sau fonetică, în principiu) mult mai mare decât cei din secțiunea de material necartografiat, acesta fiind şi motivul pentru care au fost selectați pentru secțiunea de „Hărți" şi pentru care, în concluzie, au intrat în atenția noastră pentru definitivarea Chestionarului ALAB. De asemenea, pe lângă proiecția răspunsurilor corespunzătoare pe hărțile NALR, un al doilea criteriu pentru reținerea anumitor întrebări în Chestionarul ALAB a fost dat de gradul de variabilitate dialectală *interzonală* (Bucovina *vs*. alte zone ale Moldovei) şi/sau *intrazonală* (între diferite zone ale Bucovinei) a materialului lingvistic respectiv, dat fiind că procesul de configurare a Chestionarului ALAB a vizat includerea, pe cât posibil, doar a acelor itemi pentru care răspunsurile din ancheta NALR au demonstrat o variabilitate maximă, aspect gândit să compenseze, într-o oarecare măsură, numărul relativ redus de întrebări reținute.

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

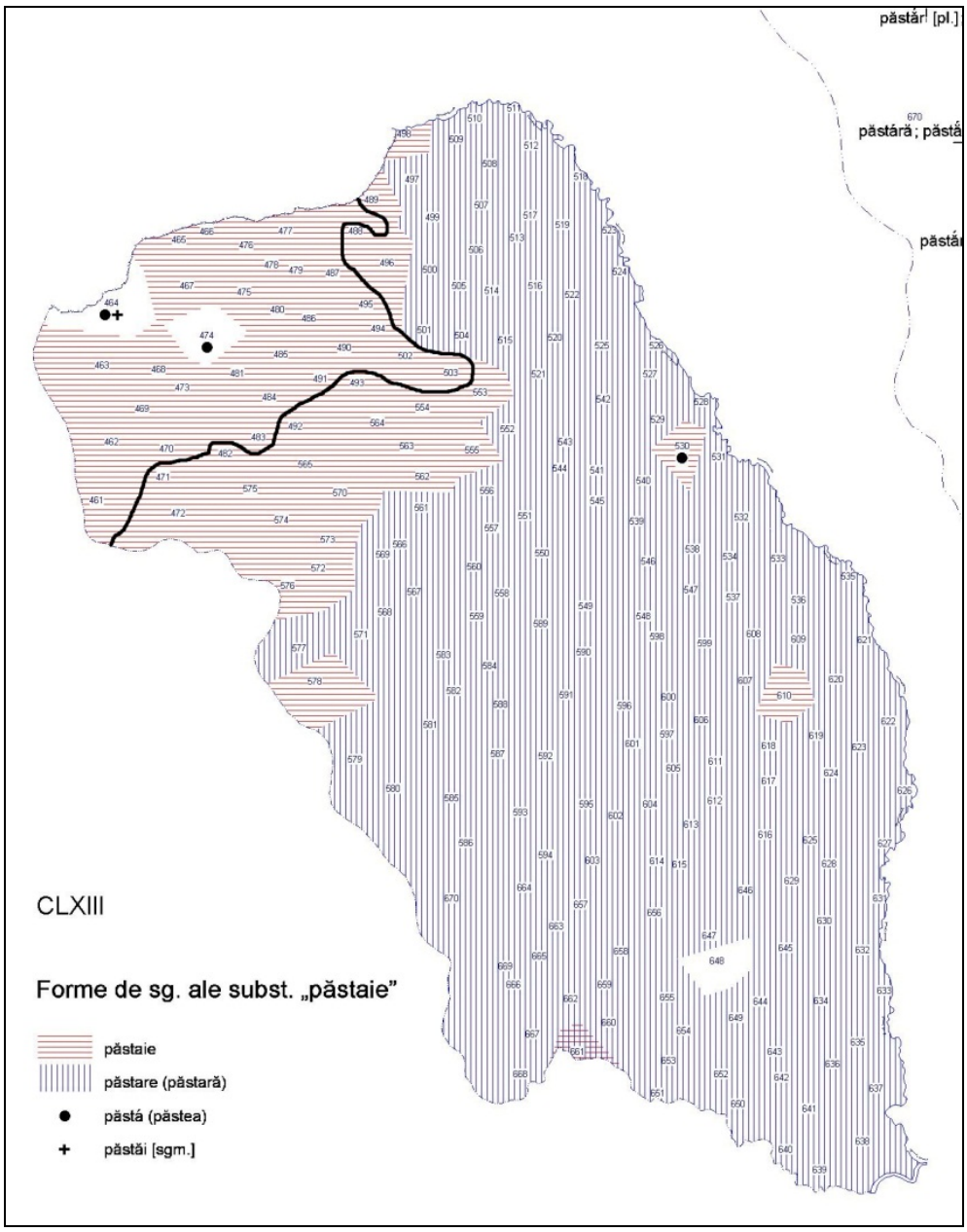

Fig. 1. Variație interzonală *păstaie // păstare* (NALR. *Moldova şi Bucovina*, vol. III, h. 310).

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

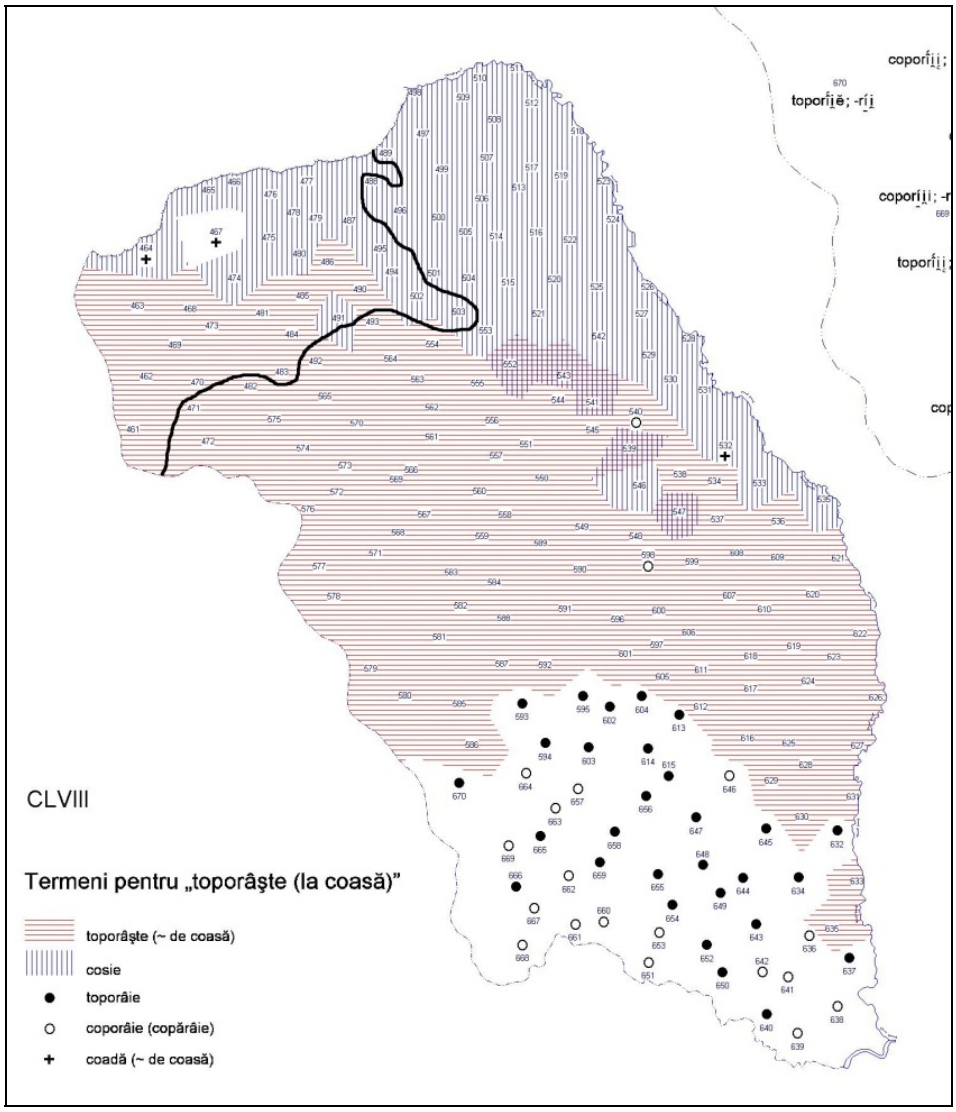

Fig. 2. Variație intrazonală *toporâşte // cosie* (NALR. *Moldova şi Bucovina*, vol. III, h. 293).

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

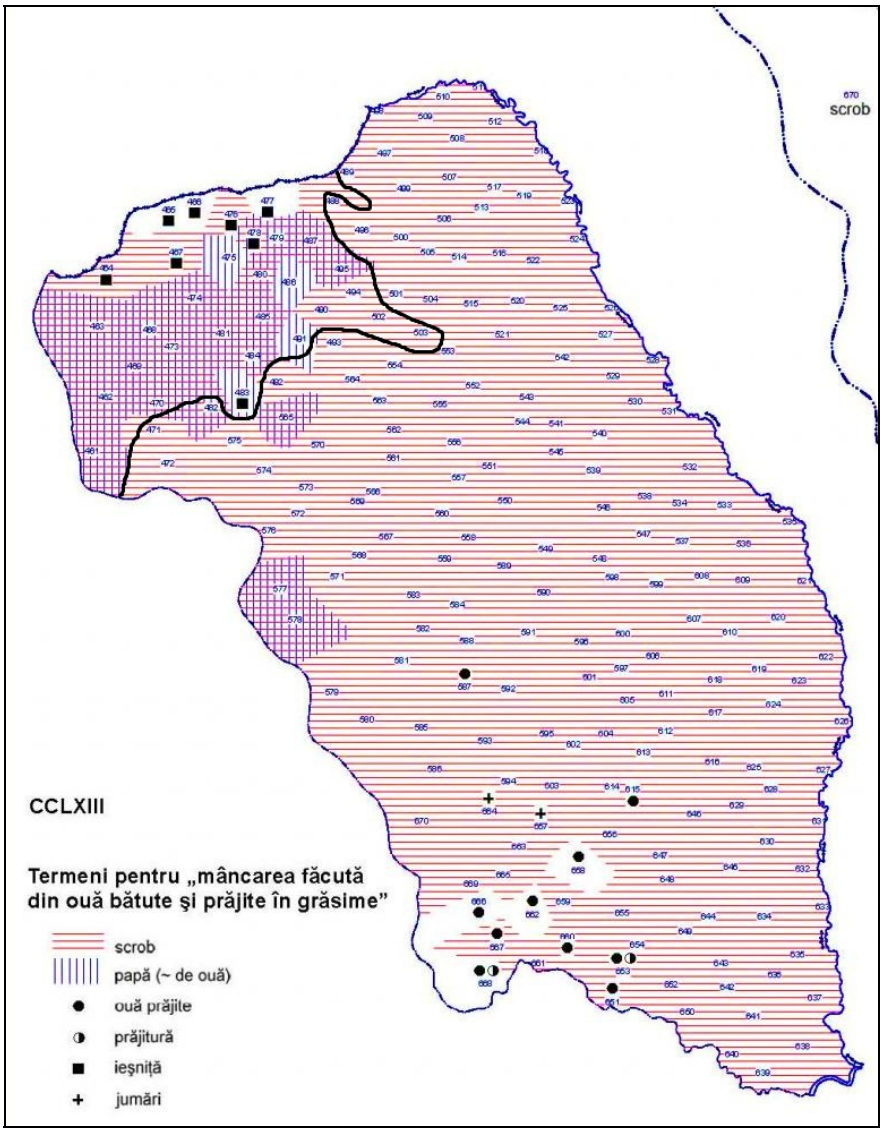

Fig. 3. Variație intrazonală + interzonală *scrob / papă / ieşniță // scrob* (NALR. *Moldova şi Bucovina*, vol. IV, h. 457).

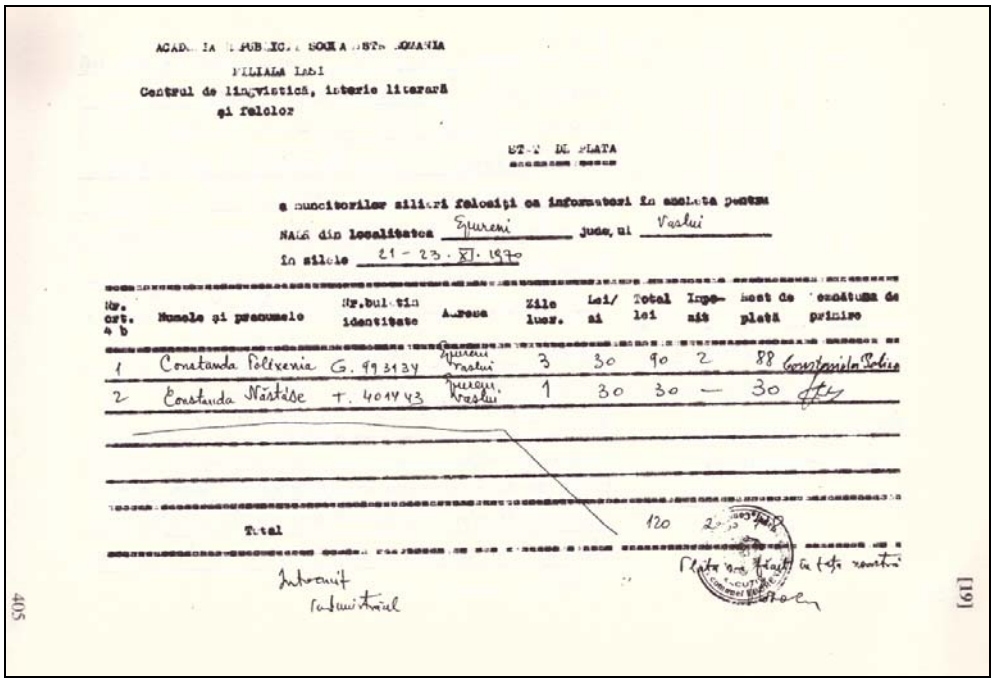
În urma acestei activități de selecție a rezultat un chestionar de 156 de întrebări, care a fost intitulat, generic, *Universul domestic*. Reducerea numărului de întrebări în comparație cu Chestionarul NALR (2543 de întrebări) a fost justificată atât prin specificul anchetei ALAB, care pentru fiecare localitate anchetată a avut patru subiecți principali: un bărbat şi o femeie caracterizați generic ca aparținând

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

generației în vârstă, respectiv un bărbat şi o femeie din generația tânără, fiecare dintre aceştia trebuind să răspundă întregului chestionar, cât şi ca urmare a evoluției culturii materiale a societății din ultimele patru decenii, care a făcut ca teme de interes socio-economic (deci şi lingvistic!) altădată crescut, precum *Cânepa (şi prelucrarea ei)* sau *Terminologia meseriilor (rotărie, dogărie, dulgherie, zidărie, fierărie, pielărie, olărie)*, să nu mai aibă relevanță în contemporaneitate, ca o consecință a dispariției cvasitotale a „realiilor" avute în vedere. De asemenea, includerea în anchetă a subiecților din generația «tânără» a impus o revizuire suplimentară a întrebărilor reținute, în sensul unei compatibilizări între domeniile/ temele/ termenii/ noțiunile reținute în Chestionar şi nivelul competenței idiomatice specifice vârstei de 25–35 de ani, care a fost reținută, conform intențiilor noastre, pentru a caracteriza informatorii din acest segment. De exemplu, dacă în Chestionarul pentru ALAB I reținusem întregul segment onomasiologic referitor la roata căruței (*obadă*, *spiță*, *şină*, *butuc* etc.), pentru Chestionarul ALAB II am renunțat la aceste întrebări după ce am constatat în anchetele de probă că generația tânără, ca urmare a dispariției cvasitotale a acestui mijloc de transport din mediul rural, nu mai avea *cunoaşterea elocuțională* (Eugeniu Coşeriu) necesară unor asemenea răspunsuri. În sfârşit, un ultim argument important în direcția reducerii chestionarului a fost dat de gradul de disponibilitate al informatorilor (aflat în raport direct cu gradul de motivare indusă) de a participa la o astfel de anchetă de teren: dacă în cadrul proiectului NALR/ALRR subiecții intervievați erau motivați să participe la astfel de „contracte de comunicare" inclusiv sub aspect financiar (vezi fig. 4), fapt ce făcea posibilă derularea anchetelor pe durata mai multor zile, în cadrul actualelor finanțări aferente cercetării academice româneşti astfel de capitole de cheltuieli sunt imposibil de introdus în bugetul proiectelor, ca urmare a legislației restrictive în domeniu. În aceste condiții, am fost nevoiți să restrângem timpul întregii anchete (Chestionar + etno- şi sociotexte) la maxim o oră şi jumătate[4], atât cât atenția şi, mai ales, disponibilitatea subiecților pot să rămână la cote optime pentru obținerea unor rezultate relevante pentru specificul dialectal şi etnolingvistic al zonei. Coroborând acest aspect cu faptul că în fiecare localitate am intervievat minimum 5-6 persoane, dintre care am selectat ulterior cei patru subiecți ce urmau să acopere cele două tipuri de variabile menționate mai sus, timpul total necesar unei anchete complete într-o localitate a fost de aproximativ 3-4 zile, în funcție de rapiditatea cu care reuşeam să găsim informatorii care să corespundă caracteristicilor necesare unei astfel de anchete.

[4] În cadrul cercetărilor de teren din localitățile bilingve (huțuli, polonezi, ruşi lipoveni), unde răspunsurile la chestionar trebuiau să fie formulate atât în limba română, cât şi în limba maternă, timpul necesar anchetei depăşea, de obicei, două ore.

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

ACAD... IA ... PUB...IC... ROMA ...ST... ROMANIA
FILIALA IAȘI
Centrul de lingvistică, istorie literară
și folclor

ST... DE PLATA

...muncitorilor săteni folosiți ca informatori în ancheta pentru
NALR din localitatea Șipotenii județul Vaslui
în zilele 21 - 23 . XI . 1970

Nr. crt. 4 b	Numele și prenumele	Nr.buletin identitate	Adresa	Zile lucr.	Lei/ zi	Total lei	Impozit %	Semnătura de primire
1	Constanda Poltxenia	G. 993134	Șipotenii Vaslui	3	30	90	2	88 Constanda Sabina
2	Constanda Năstase	T. 401443	Șipotenii Vaslui	1	30	30	—	30
	Total					120		

Întocmit
referentul

405

[61]

Fig. 4. Stat de plată folosit pentru remunerarea informatorilor în cadrul anchetelor pentru NALR. *Moldova și Bucovina* (Dumistrăcel 1997: 405).

Toate întrebările reținute pentru Chestionarul ALAB II au trecut printr-un amplu și atent proces de analiză a „comportamentului" acestora în etapa anchetei NALR. Astfel, în funcție de răspunsurile obținute și cartografiate în această primă etapă, am operat pentru Chestionarul ALAB II următoarele seturi de ajustări și completări[5]:

2.1. *Normalizarea chestionarului*, în sensul specializării/focalizării întrebărilor sau al adaptării acestora la noile realități materiale:

2.1.1. La întrebarea *așchii*: „Cum le spui la bucățile mici care sar din lemn când îl tai cu toporul?", majoritatea răspunsurilor din NALR pentru zona Bucovinei (și o bună parte din Moldova) a fost reprezentată de termenul *surcele*. În aceste condiții, am păstrat întrebarea din NALR pentru *surcele* iar pentru *așchii* am formulat, în continuarea acesteia, o nouă întrebare: „Dar la aceea subțire și ascuțită care, atunci când lucrezi lemnul (mai ales cel de brad), îți intră în deget, cu durere?".

2.1.2. La întrebarea din NALR pentru *funingine*: „Dar la aceea neagră care se așază pe coș sau pe horn și pe care o scuturi când vrei să cureți coșul, cum îi

[5] O discuție critică asupra problematicii ridicate de normalizarea Chestionarului în funcție de comportamentul lingvistic al subiecților din timpul anchetelor de teren este prezentată în Dumistrăcel *et al.* 1997: 193–216.

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

spui?", în zona Bucovinei este consemnat dubletul onomasiologic *funingine*/*stirigie*, cu mențiunea că, în multe localități, doar cel din urmă termen, *stirigie*, este cel specilizat pentru a desemna realitatea din întrebare. În aceste condiții, în Chestionarul ALAB am formulat două întrebări, pentru o cât mai exactă cirscumscriere a realităților chestionate, după cum urmează: *funingine*: „Cum spui la aceea neagră care se așază pe dosul ceaunului atunci când îl ții mai mult timp deasupra focului?"; *tirighie*: „Dar la aceea mai tare şi lucioasă care se aşază pe dinăuntrul hornului (coşului) şi pe care trebuie să o cureți în fiecare an ca să nu-ți ia foc hornul (coşul) casei?".

2.1.3. Tot cu referire la componenta de încălzire a casei, la întrebarea *sobă*[1]*, pl.* în ancheta NALR s-a obținut, pe lângă termenul urmărit, şi *şparhat* (cu var.), utilizat mai ales pentru a desemna *plita*, dar şi *soba* ca atare. Pentru Chestionarul ALAB am renunțat la întrebarea pentru *sobă*, pentru care răspunsurile au fost destul de uniforme (drept dovadă a acestui aspect fiind faptul că materialul a fost redactat sub formă de material necartografiat), şi am introdus întrebarea pentru *plită*, cu scopul de a urmări vitalitatea termenului *şparhat* (cuvânt de origine germană) după mai bine de patru decenii de la ancheta NALR şi la mai mult de şapte decenii de la plecarea masivă, după al Doilea Război Mondial, a etnicilor germani din zonă.

2.1.4. În Chestionarul NALR există două întrebări cu referire la vasele din care se serveşte mâncarea: *blid*: „Cum îi zici la vasul făcut din pământ din care mănânci?" şi *farfurie*: „Dar care e de tablă (tinichea, pleau) sau de porțelan?". Pentru că, aşa cum consemnează şi unele răspunsuri ale informatorilor din ancheta NALR, între timp '*blidele*' sunt făcute şi din tablă, nu numai din lut, păstrarea materialului din care sunt făcute cele două tipuri de vase ca singur element distinctiv a devenit irelevantă, fapt ce ne-a determinat să înlocuim *materialul* cu *forma* vaselor în încercarea de a focaliza întrebările: *castron*, *pl.* „Cum îi spui vasului mai adânc, din tablă sau din porțelan, din care mănânci supa, borşul?"; *farfurie*, *pl.* „Dar la acela mai întins?".

2.1.5. Maniera în care a fost formulată întrebarea pentru *scovardă, pl.*: „Cum îi zici la aceea rotundă şi turtită, făcută din aluat dospit, pe care o prăjeşti în grăsime (uneori se umple cu varză, cu brânză...?)" a generat pentru zona Bucovinei un bogat câmp onomasiologic, cu termeni care desemnează realități diferite, specificate ca atare de informatorii intervievați: *scoverze*, *pampuşte*, *turte*, *vărzări*, *pogăci*, *pancove* etc. Constatând incongruența semantică a termenilor obținuți la această întrebare, am decis o reformulare a întrebării, în sensul specializării acesteia doar pe una dintre realitățile obținute în ancheta NALR, şi anume pentru *gogoşi*, dată fiind prezența masivă în zonă a dubletului *pampuşte* pentru acest preparat culinar: „Cum numiți prăjiturile acelea rotunde, ca o minge mică, făcute din aluat dospit şi coapte în cratiță (tigaie) în multă untură (ulei)? Se mânâncă apoi presărate cu zahăr". Partea finală a întrebării a fost adăugată după anchetele de probă, atunci când am constatat că precizarea „presărate cu zahăr" avea rolul de a focaliza mai bine informația şi de a declanşa, în consecință, răspunsul urmărit.

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

2.1.6. Pentru că la întrebarea *strecurătoare, pl.* „Cum îi spuneți la pânza rară prin care treci laptele?”, în ancheta NALR au fost obținute, ca urmare a sugestiei conținute explicit în întrebare, şi răspunsuri de genul *tifon*, în Chestionarul ALAB am reformulat întrebarea: „Cum se numeşte aceea cu găuri multe, din sârmă sau din tablă, prin care torni laptele ca să scapi de gunoaie?”. Precizarea „din tablă” a fost introdusă în mod intenționat pentru a suprinde vitalitatea termenului „sitişcă”, prezent în zonă după cunoştințele autorului principal al articolului de față ca vorbitor nativ (originar din punctul 490. Ilişeşti din rețeaua NALR. *Moldova şi Bucovina*).

2.1.7. Pentru *piatră*, în ancheta NALR avem întrebarea „Afară de cărămidă, lemn şi pământ, din ce se mai fac pereții casei?”, ce a devenit anacronică între timp, ca urmare a dinamicii din domeniul materialelor de construcții din ultimele două decenii, care, pe de o parte, a eliminat aproape în totalitate pământul şi piatra din procesul de construire a pereților, iar pe de altă parte a introdus materiale noi, precum blocurile BCA, plăcile OSB, plăcile de gips-carton etc., fapt ce făcea, practic, imposibilă obținerea răspunsului *piatră* la întrebarea respectivă. În aceste condiții, întrebarea pentru ancheta ALAB a devenit „Cum îi spui la aceea tare pe care o găseşti prin pârâuri, pe la munte, şi o aduci acasă ca să o foloseşti în construcții?”, pentru a cărei formulare am utilizat inclusiv specificul preponderent montan al zonei, cu scopul de a creşte gradul de receptare adecvată a informației din întrebare de către subiecții informatori. În plus, pentru a elimina, pe cât posibil, răspunsul de tipul *bolovan, pl.*, am introdus pronumele demonstrativ *aceea*, susceptibil să inducă, prin sugerarea genului feminin. răspunsul urmărit (vezi mai jos discuția de sub **2.4.**).

2.2. *Completarea Chestionarului* cu întrebări care să „pregătească” unele răspunsuri sau care să surprindă unele realități lingvistice nedocumentate în anchetele anterioare (ALR, NALR):

2.2.1. La întrebarea din Chestionarul NALR pentru *iesle*, *pl.* „Din ce mănâncă vitele fânul când stau în grajd?” în zona Bucovinei au apărut multe ocurențe ale termenului *şireglă*, ce desemnează „instalația care se montează pe perete, desupra ieslei, în formă de scară (cu fuscei sau cu leațuri), în care se pune fân pentru vite sau cai” (NALR. *Moldova şi Bucovina*, vol. III, p. 306). Pentru a putea crea contextul semasiologic necesar obținerii celor doi termeni, în sensul surprinderii specificității lexicale locale, aveam nevoie de un termen care să „pregătească” răspunsul pentru *iesle*, ca ‘instalație’ aşezată jos, în fața vitelor, iar acest termen a fost *şişcă*, ştiut fiind faptul că respectivul tip de nutreț se dă de mâncare la animale doar în *iesle*, nu şi în *şireglă*. În aceste condiții, anterior întrebării pentru *iesle*, în Chestionarul ALAB s-a formulat întrebarea pentru *şişcă*: „Cum îi spui la aceea tocată mărunt din paie sau strujeni, pe care o dai mâncare în grajd la animale?”, după aceasta fiind adresată, în mod firesc, întrebarea pentru *iesle*: „În ce pui şişca în grajd ca să o mănânce animalele?” şi, în sfârşit, întrebarea pentru *şireglă*: „Dar fânul în ce îl pui în grajd ca să nu-l dea pe jos animalele atunci când îl mănâncă?”

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

2.2.2. Competența elocuțională a autorului principal ca locutor nativ a fost exploatată prin introducerea în Chestionarul ALAB a unor termeni, care, în ciuda variabilității lor diatopice intrazonale cunoscute, nu figurau nici în Chestionarul ALR şi nici în cel al proiectului NALR/ALRR. Un asemenea exemplu este *buturugă*, *pl*.: „Cum se numesc acele bucăți scurte şi groase înainte de a le crăpa (despica)?” (cu întrebarea anterioară: *capră* (de tăiat lemne), *pl*.: „Cum îi spui la aceea pe care pui lemnele mai groase ca să le tai cu fierăstrăul în bucăți mai scurte?”), răspunsurile obținute confirmând supoziția noastră inițială prin atestarea unei importante variații onomasiologice în arealul bucovinean pentru noțiunea vizată, obținându-se denumiri precum *butuc*, *buturugă*, *gălătuş*, *coltiş*, *cafaltic*, *coban*, *calabur* etc., toate acestea într-o zonă relativ redusă ca întindere, cum este cea a Bucovinei de Sud.

2.3. *Completarea întrebărilor* cu elemenete suplimentare de identificare a termenului urmărit, atunci când răspunsurile obținute în ancheta NALR s-au dovedit a fi improprii sau când cunoaşterea elocuțională actuală a informatorilor (mai ales cei tineri) este insuficientă pentru a putea identifica realiile urmărite:

2.3.1. Pentru întrebarea *rânză*: „În ce macină pasărea grăunțele?” din ancheta NALR au fost informatori care au dat, cel puțin ca prim răspuns, termeni precum *guşă* sau *stomac*, oarecum firești pentru o cunoaştere elocuțională de nivel mediu, însă improprii pentru noțiunea urmărită în chestionar. Pentru a evita astfel de suprapuneri onomasiologice, am considerat util să completăm întrebarea din Chestionarul ALAB, în sensul unei mai bune focalizări pe trăsăturile distinctive ale noțiunii vizate: „În ce macină pasărea grăunțele? O cureți bine când tai pasărea şi o pui la fiert ca să o mănânci...”.

2.3.2. Pentru termenul *porumbel*, în Chestionarul NALR a fost formulată următoarea întrebare: „Cum îi spui la pasărea zburătoare care creşte pe lângă casa omului, îi bună de mâncat şi face două ouă micuțe pe care le cloceşte două săptămâni?”. Plecând de la premisa că, cel puțin pentru informatorii tineri, detaliile legate de numărul de ouă sau de săptămâni necesare pentru a le cloci depăşesc, din nou, nivelul unei competențe elocuționale medii, am reformulat întrebarea după cum urmează: „Cum îi spui la pasărea zburătoare care creşte pe lângă casa omului şi îi bună de mâncat, iar atunci când nu zboară stă mai mult pe acoperişuri?”. Chiar şi în aceste condiții, dificultățile întâmpinate în obținerea răspunsului nu au fost eliminate complet, mai ales în zona montană, unde se pare că astfel de păsări nu prea (mai) sunt crescute prin gospodării.

2.4. *Reformularea unor întrebări*, în scopul de a nu sugera unele răspunsuri în defavoarea altora; în general, este vorba despre evitarea folosirii genului în întrebări, prin eliminarea din Chestionarul NALR a adjectivelor demonstrative *acela*/*aceea*, formele de sg. şi pl., care ar fi indus selectarea preferențială a unui anumit răspuns din setul de termeni care funcționează în sinonimie;

2.4.1. Pentru *plapumă*, în Chestionarul NALR avem întrebarea „Cum spui la *aceea* [s.n.] umplută cu lână (cu vată), cu fața colorată şi cu care te acoperi

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

noaptea?", iar ca răspunsuri, pe lângă *plapumă*, fiind înregistrate în Bucovina şi *ogheal* sau *mindir*, ambele de genul neutru, deci având o formă de masculin la singular. În spiritul celor precizate mai sus, am reformulat întrebarea după cum urmează: „Ce pui pe tine noaptea, când e frig, ca să te acoperi (are lână sau vată înăuntru)?" (aspectul „colorat" a devenit irelevant între timp!), pentru a crea, astfel, cadrul morfologic necesar unei mai bune surprinderi a variației onomasiologice.

2.4.2. Tot aşa, pentru *ciorapi* avem în Chestionarul NALR următoarea întrebare: „Cum le spui la *aceia* [s.n.] din lână sau bumbac pe care îi cumperi şi îi pui în picioare înainte de a te încălța cu pantofii (bocancii)?". Pentru a facilita obținerea (şi a) termenului *şosete*, foarte rar atestat în ancheta NALR, pentru Chestionarul ALAB am reformulat întrebarea după cum urmează: „Ce cumperi şi pui în picioare înainte de a te încălța cu pantofii (bocancii)?".

2.5. *(Re)formularea unor întrebări* atunci când întrebările reținute în Chestionarul ALAB erau construite în Chestionarul NALR în directă corelare cu întrebări anterioare, acestea din urmă nemaifiind prezente în ancheta ALAB; două astfel de situații au apărut:

2.5.1. Atunci când, la unele animale, în ancheta NALR s-au urmărit denumirile şi pentru partea femeiască, şi pentru partea bărbătească, exemple în acest sens fiind perechile *viței*/*vițea* şi *oaie*/*berbec*. Pentru că în ancheta ALAB am reținut, în urma analizei variației la nivel lexical, fonetic sau morfologic a răspunsurilor obținute în ancheta NALR, doar termenii de pe poziția a doua din perechile menționate, pentru obținerea cărora în Chestionarul NALR întrebările erau formulate prin trimiterea la întrebarea precedentă („Dar dacă e (de) parte femeiască/bărbătească (cum îi spui)?"), am fost nevoiți să reconstruim întrebările pentru ca acestea să devină independente în raport cu întrebările anterioare: „Ce spui că fată vaca atunci când ceea ce fată e de parte femeiască?", respectiv „Dacă e de parte femeiască, spui că-i oaie, dar dacă-i de parte bărbătească spui că-i...".

2.5.2. A doua situație vizează paradigma verbală, unde se încadrează cazul conjunctivului *să plouă*, pentru documentarea căruia în ancheta NALR nu exista întrebare formulată explicit, ca urmare a faptului că era amplasat imediat după forma de prezent a verbului. Pentru că în ancheta ALAB am dorit să reținem doar forma de conjunctiv, pentru a urmări, astfel, apariția formei populare *să ploaie* comparativ pe cele două eşantioane de vârstă anchetate, a fost nevoie de formularea unei întrebări în acest sens: „După ce ai semănat ogorul, ca să crească recolta trebuie ca din cer...".

2.6. Un alt aspect care ne-a preocupat în mod special în redactarea Chestionarului ALAB a fost cel al *recuperării unor întrebări* din Chestionarul ALR, inexistente în Chestionarul NALR, dar care demonstrau în ancheta ALR o specificitate zonală pentru Bucovina; dăm două exemple în acest sens:

2.6.1. Pentru *menghină* (în ALR II: *minghinea*). *pl*. „Cum numiți unealta aceea a fierarului, prinsă de masa lui de lucru, în care strânge bucățile de fier pe

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

care le pileşte, le lucrează?" s-a obținut ca răspuns în ancheta ALR II pentru zona Bucovinei termenul *şaităŭ* în ambele puncte ale rețelei din acest areal: pct. 365: Ciocăneşti şi pct. 386: Marginea (termenul fiind, de altfel, specific întregii zone intracarpatice). În ancheta ALAB, răspunsul respectiv este cvasiinexistent, un singur informator din cele 10 localități anchetate recunoscând termenul, în urma unei întrebări directe, însă cu precizarea că *şaităŭ* se spune doar la varianta din lemn a dispozitivului avut în vedere.

2.6.2. Un termen specific în ALR II *doar* pentru zona Bucovinei este *proaşcă*, obținut, de asemenea, în ambele puncte din rețeaua acestui atlas pentru a denumi *stropitoarea*: „Cum numiți vasul acela de tablă *sau din material plastic* [s.n., completare adăugată în Chestionarul ALAB, pentru o adaptare la realitatea contemporană], care are o țeavă terminată cu un fel de sită, cu care udați florile sau zarzavaturile din grădină?". Spre deosebire de *şaităŭ*, acest termen prezintă în continuare o vitalitate relativ crescută în zona Bucovinei, având destul de multe ocurențe în ancheta ALAB[6].

2.7. În sfârşit, aşa cum ancheta NALR a încercat să surprindă, inclusiv la nivel dialectal, *evoluția limbii române paralel cu dezvoltarea societății româneşti* (în special prin investigarea terminologiei specifice noilor realități sociale de după cel de-al Doilea Război Mondial, terminologie inclusă în capitolul *Şcoala; Armata; Administrația*), şi echipa ALAB a considerat utilă o asemenea întreprindere, spațiul alocat în Chestionar acestui aspect fiind, totuşi, unul redus.

2.7.1. Interesul pentru comportamentul unui asemenea lexic de factură relativ neologică a vizat atât compartimentul morfologic, unde am urmărit, de exemplu, variația liberă a pluralelor: *aragaze*/*aragazuri*, cât şi cel fonetic: închiderea lui *e* > *i* (cu formulele de disimilare *e* – *e* > *e* – *i* > *i* – *i*) în *telefon*, *televizor*[7] sau fricativizarea africatelor în *ciment*, *blugi* (< engl. *bluejeans*); în plus, ne-au interesat şi rezultatele antonomazei metonimice lexicalizate, în cazuri precum *adidaşi* (< *Adidas*), ca răspuns la întrebarea pentru *pantofi sport*, *sg*., sau *drujbă* (< rus. *Дружба*, numele fabricii), ca răspuns pentru *motofierăstrău*.

3. Aşa cum am afirmat şi cum s-a putut constata şi din microanalizele de mai sus, Chestionarul ALAB a fost construit în cea mai mare parte pornindu-se de la experiența proiectelor anterioare de cartografie lingvistică românească, în buna

[6] În plus, dubletul de plural *proşti*, aflat în variație liberă cu forma *proaşte*, a provocat ilaritate la multe persoane anchetate, existând, se pare, un mental comun al zonei aferent acestui plural, care se manifestă la nivel narativ sub forma unei istorii cvasiinvariabile, redactată pe următorul tipar: „Pe vremea lui Ceauşescu vine un țăran la Cooperativă şi întreabă: – Aveți *proşti*? Vânzătorul îi răspunde: – Nu, noi *i*-am terminat! Căutați în satul vecin!". În mod evident, este vorba despre un joc de cuvinte construit pe baza unei omonimii gramaticale, şi anume pe forma de plural a celor două substantive avute în vedere.

[7] Cf. Dumistrăcel 1978: 111–113.

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

tradiție a geolingvisticii autohtone. Având ca premisă postulatul unanim acceptat în câmpul metodologic al cercetărilor de teren (în cadrul anchetelor dialectale într-o măsură şi mai pronunțată!), conform căruia „le questionnaire... pour être sensiblement meilleur, aurait dû être fait après l'enquête"[8], analiza materialului lingvistic obținut în anchetele ALR şi NALR a constituit pentru noi o sursă primară de informații în configurarea anchetei ALAB. În plus, un alt aspect important ce a facilitat o radiografie cât mai adecvată a dinamicii dialectale din arealul cercetat l-a constituit calitatea de vorbitor nativ din zona Bucovinei a autorului principal, fapt care ne-a ajutat o dată în plus atât în procesul de selecție, dar şi în cel de (re)formulare a celor mai relevante întrebări din punctul de vedere al variațiilor diatopice şi chiar diastratice. În aceste condiții, proiectul ALAB, chiar dacă reprezintă o cercetare focalizată pe o zonă dialectală relativ redusă ca extindere teritorială, constituie un firesc pas înainte pe linia rafinării metodologice a cercetării geolingvistice româneşti, ca proiect-pilot care are atât configurația tehnică, dar şi potențialul epistemic necesare extinderii sale în viitor şi la alte micro- sau macrozone dialectele ale limbii române.

BIBLIOGRAFIE

Vasile Apopei, Silviu Bejinariu, Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Editarea asistată de calculator a hărților „Atlasului lingvistic al dialectului aromân" (ALAR), vol. II*, în *Fonetică şi dialectologie*, XXXVI, p. 5–16.

Silviu-Ioan Bejinariu, Ramona Luca, Florin-Teodor Olariu, *A GIS-based Approach for Information Management in Geolinguistics*, în „Memoirs of the Scientific Sections of the Romanian Academy. Computer Science", tome XXXIX, 2016, p. 37–45 (ISSN: 1224-1407);

Silviu-Ioan Bejinariu, Florin-Teodor Olariu, *Romanian Linguistic Atlases in Digital Format – a New Approach*, în *Philologica Jassyensia*, anul XIII, nr. 1 (25)/ 2017, p. 13–23 (ISSN: 1841–5377).

Stelian Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1978.

Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Ion-Horia Bîrleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iaşi, Editura Academiei Române, 1997.

Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, *The Romanian Linguistic Cartography in the Digitizing Era: the Electronic Atlases*, în *Dialectologia et Geolingvistica*, nr. 22 (2014), p. 75–90.

Dorin Uriței escu, *Graiul din Țara Oaşului în perspectivă informatică*, în vol. Gheorghe Chivu, Oana Uță Bărbulescu (eds.), *Ion Coteanu – in memoriam*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, p. 369–380.

Harald Thun, *La géographie linguistique romane à la fin du XXe siècle*, în Annick Englebert *et al.* (eds), *Actes du XXIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Tome III: *Vivacité et diversité de la variation linguistique*, Tübingen, Niemeyer, p. 367–388, 2000.

[8] J. Gilliéron, *Pathologie et thérapeutique verbales*, 1915 (*apud* Dumistrăcel *et al.* 1997: 193).

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)

L'*ATLAS LINGUISTIQUE AUDIOVISUEL DE LA BUCOVINE* (ALAB) – PROBLÈMES CONCERNANT L'ÉLABORATION DU QUESTIONNAIRE

RÉSUMÉ

Le questionnaire ALAB a été construit pour la plupart à partir de l'expérience acquise dans les projets antérieurs de cartographie linguistique roumaine, dans la ligne de la tradition géolinguistique autochtone. Ayant comme prémisse le postulat unanimement accepté dans le champ méthodologique des recherches sur le terrain (dans le cadre des enquêtes dialectales dans une mesure encore plus évidente!), conformément auquel « le questionnaire... pour être sensiblement meilleur, aurait dû être fait après l'enquête » (J. Gilliéron), l'analyse du matériel linguistique obtenu par ALR et NALR a constitué une source primaire d'informations pour la mise en place de l'enquête ALAB. De plus, un autre aspect important qui garantit une radiographie aussi adéquate que possible de la dynamique dialectale de la zone investiguée a été la qualité de locuteur natif de l'auteur principal, qui a facilité une fois de plus le processus de sélection, aussi que celui de (re)formulation des questions les plus pertinentes du point de vue de la variation diatopique et même diastratique. Dans ces circonstances, même s'il s'agit d'une recherche centrée sur une zone dialectale relativement restreinte, le projet ALAB constitue un pas en avant dans les efforts communs d'affiner la méthodologie de la recherche géolinguistique roumaine, en tant que projet pilote ayant à la fois la configuration technique et aussi le potentiel épistémique nécessaire pour pouvoir être appliqué à l'avenir à d'autres micro- ou macro-aires dialectales de la langue roumaine.

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide"
al Academiei Române, Iaşi
Str. Th. Codrescu, nr. 2

BDD-A29390 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:15 UTC)